

FAMILIEVOLD

I. INNLEDNING

Vold og andre overgrep som begås overfor familiemedlemmer og andre nærstående er et betydelig samfunnsproblem som har fått økt oppmerksomhet de senere år. Politiets og påtalemyndighetens innsats mot straffbare forhold av denne karakter er intensivert og det gjøres mye godt arbeid på dette området. Likevel er det fortsatt rom for forbedringer og det er behov for ajourførte og mer utfyllende retningslinjer for etterforskning og påtalebehandling av slike saker. Nærværende rundskriv erstatter riksadvokatens rundskriv nr. 2/1982 om samme tema.

Det typiske ved familievoldssaker er at lovbryteren og den fornærmede har tette og langvarige relasjoner og felles bolig. Rundskrivet gjelder også vold begått i andre "nære relasjoner", for eksempel mot foreldre eller søsken som bor i egen bolig. Personkretsen angitt i straffeloven § 219 gir en naturlig avgrensning, men retningslinjene i rundskrivet kan også gi veiledning ved andre saker hvor det er tette forbindelser mellom lovbryter og fornærmede.

Rundskrivet gjelder voldssaker. I familieforhold er vold ikke sjelden kombinert med andre forbrytelser, bl.a. tvang, trusler og frihetsberøvelse som også faller inn under retningslinjene nedenfor. Seksuelle overgrep mot partner og barn behandles derimot ikke, men det understrekes at det her kan være flytende overganger. Det er viktig å være oppmerksom på at det som i utgangspunktet fremstår som rene voldssaker, også kan ha elementer av seksuelle overgrep. Kjønnsslemlestelse, tvangsekteskap, barnebortføring og omsorgsunndragelse omhandles heller ikke i rundskrivet, men det kan likevel gi noe veiledning ved behandlingen av slike saker.

Regjeringen har lagt frem en handlingsplan mot vold i nære relasjoner for perioden 2008-2011, "Vendepunkt". I tillegg til denne foreligger en rekke publikasjoner som gir viktig informasjon til etterforskere og påtalejurister som arbeider med sakstypen. Sentrale dokumenter er:

- ∞ NOU 2003: 31 Retten til et liv uten vold - menns vold mot kvinner i nære relasjoner.
- ∞ Justisdepartementets høringsbrev høsten 2006 med forslag om endringer i straffeloven § 33 og straffeprosessloven § 181 ("omvendt voldsalarm").
- ∞ "Æ e itj fornærma, æ e forbanna" - Justisdepartementet 2005.
(Rapport fra arbeidsgruppe som vurderte praktiske, ikke-rettslige aspekter ved de fornærmede og pårørendes møte med aktørene i straffesakskjeden).
- ∞ Oppfølging av vitner i straffesaker - Justisdepartementet 2006.
Rapport fra arbeidsgruppe som vurderte praktiske, ikke rettslige tiltak for å styrke oppfølging av vitner i straffesaker.
- ∞ Barnas hus - Justisdepartementet 2005.
(Rapport fra arbeidsgruppe om etablering av et pilotprosjekt med ny avhørsmodell for barn som har vært utsatt for overgrep m.m.

Regjeringen har besluttet at det skal være etablert barnehus i alle regioner i løpet av 2008).

- ∞ Politiets behandling av familievoldssaker - Politidirektoratets håndbok 2002.
- ∞ NOU 2006: 10 "Fornærmede i straffeprosessen - nytt perspektiv og nye rettigheter".
- ∞ Ot.prp. nr. 11 (2007-2008) Om lov om endringer i straffeprosessloven mv. (styrket stilling for fornærmede og etterlatte).
- ∞ NOU 2008: 4 "Fra ord til handling – bekjempelse av voldtekt krever handling".
- ∞ Rapport 1/2007 fra riksadvokatens utredningsgruppe "En undersøkelse av kvaliteten på påtalevedtak i voldtektssaker som har endt med frifinnelse m.v."
- ∞ "Bjørnen sover - om vold i familien", Knut Storberget m.fl., red., Aschehoug 2007.
- ∞ "Bevissikring og bevisførsel i familievoldssaker – særlig om adgangen til opplesning av tidligere forklaringer", statsadvokat Gert Johan Kjelby, Tidsskrift for Strafferett nr. 1/2004.

Med unntak av de to siste, er alle dokumentene enkelt tilgjengelig via Justisdepartementets, politiets eller riksadvokatens hjemmesider på Internett.

Mange av forslagene fra Fornærmedeutvalget (NOU 2006: 10) er relevante i familievoldsaker og har fått tilslutning, jf. lovendringer 7. mars 2008 (lov nr. 5), som trer i kraft 1. juli 2008.

Riksadvokaten er kjent med at Politidirektoratet arbeider med en veileder for politiets arbeid med vold i nære relasjoner, jf. punkt 33 i Regjeringens handlingsplan "Vendepunkt" nevnt ovenfor.

II. GENERELT OM VOLD I FAMILIER OG ETTERFORSKING

Vold, trusler og tvang i familieforhold kan være meget alvorlig kriminalitet som vesentlig forringer livskvaliteten både for den eller de som er direkte fornærmet, og for andre nærstående som er vitne til overgrep. Særlig er barn meget sårbare.

Det er viktig å være oppmerksom på at overgrep ikke bare begås av menn overfor ektefelle eller samboer, selv om dette er det vanligste. Overgrep begått av voksne barn mot foreldre, av kvinner mot barn og ektefelle og av menn og kvinner i homofile parforhold forekommer også. Det vises til publikasjonene nevnt under I ovenfor for en nærmere beskrivelse av omfang og alvor.

Grove overtredelser av straffeloven § 219 hører til de sentralt prioriterte sakstyper, jf. riksadvokatens rundskriv nr. 1/2008 punkt IV. Også andre slike saker må behandles med stort alvor. Det er ikke akseptabelt å behandle meldinger om vold i familien som "husbråk" som etter utrykning anses "oppgjort på stedet".

Det er vanskelig for politiet å få kunnskap om overgrep som begås i familieforhold. Vold "i de lukkede rom", hvor både lovbryteren og fornærmede søker å holde straffbare forhold skjult, lar seg vanskelig avdekke ved tradisjonelle politimetoder. Mange anmelder ikke overgrep, eller venter lenge før de går til politiet. Dersom politiet behandler de saker det får kunnskap om effektivt og grundig, samtidig som det gis god informasjon til de involverte, må det forventes at flere anmeldelser vil bli inngitt. Gode eksempler som gjøres kjent på hensiktsmessig måte, kan øke tilliten til politiets behandling av sakstypen og derigjennom anmeldelseshyppigheten.

Politiet skal behandle informasjon fra andre etater, skole, naboer og venner om mulige overgrep i familien raskt og samvittighetsfullt. Det må nøye vurderes om informasjonen tilsier iverksettelse av etterforskning og hva som i tilfelle bør gjøres, jf. nærmere under IV nedenfor.

Politiet må ved utrykning og etterforskning i familievoldssaker være forberedt på at den rapporterte hendelse kan være del av et repeterende mønster med langvarige og gjentatte overgrep mot fornærmede og hvor krenkelsene er av ulik karakter. Etterforskningen må fra begynnelsen av innrettes med tanke på at det kan være vanskelig å sikre bevis. Fornærmede har ikke sjelden lagt ned betydelig innsats for å holde overgrepene skjult, og vitner kan ha sterke følelsesmessige bindinger til de involverte og kanskje selv være overgripere eller fornærmede. En må også være oppmerksom på at lovbrutere, både tidligere og under saken, ikke sjelden fremsetter alvorlige trusler mot fornærmede. Dette må undersøkes og påtales (for eksempel etter straffeloven §§ 227 eller 132a) om det er grunnlag for det. Det er ikke uvanlig at fornærmede trekker tilbake sin forklaring, ikke lenger gir fritak fra taushetsplikt og ber om at beskyttelsestiltak opphører. Dette bør i utgangspunktet ikke tillegges avgjørende vekt, verken for opplegget av etterforskningen eller påtaleavgjørelsen, jf. at de fleste aktuelle straffebestemmelser er undergitt offentlig påtale og at den endrede holdning fra fornærmedes side kan være utslag av tidligere og fortsatte krenkelser.

III. AVDEKKING – ANMELDESESFASEN

1. Innledning

Politiet får gjerne kunnskap om familievold i forbindelse med utrykning etter melding (fra fornærmede, naboer eller andre), ved anmeldelse fra fornærmede eller andre nærstående eller ved melding fra annen myndighet. Disse tre typetilfellene behandles særskilt nedenfor.

For alle tilfeller gjelder at straks politiet forstår at en kan stå overfor en familievoldssak, skal det settes i gang etterforskning for å klarlegge hva slags straffbare forhold som kan være begått og deres omfang og varighet. Politiet må alltid ta stilling til om det er behov for beskyttelsestiltak overfor fornærmede, barn eller andre i familien, herunder om mistenkte skal pågripes. Det må vurderes om det er behov for å ta kontakt med andre offentlige myndigheter, for eksempel barneverntjenesten, jf. påtaleinstruksen § 5-2.

Dersom den anmeldte er utenlandsk statsborger, skal det gis melding til Utlendingsdirektoratet (UDI) i samsvar med påtaleinstruksen § 5-13. UDI har gitt anvisning på rutiner for hurtigprosedyre i saker om utvisning på grunn av grov vold og vold i nære relasjoner (rundskriv RS 2004-022).

Fornærmede skal alltid orienteres om videre saksgang, og det bør vurderes å oppnevne en kontaktperson for fornærmede i politiet, jf. nærmere omtale av disse tiltakene i NOU 2006: 10 (Fornærmedeutvalget) side 135 flg. og Ot.prp. nr. 11 (2007-2008) side 44 flg. og nedenfor under IV, 4.

2. Utrykning

Det er viktig at første politienhet på stedet innhenter så mye informasjon som praktisk mulig slik at bevis sikres og eventuelt bringer opplysninger videre internt i politiet, bl.a. til familievoldkoordinator.

Det bør snarest mulig tas atskilte avhør av fornærmede og mistenkte hvor det også søkes klarlagt om det er begått overgrep tidligere, jf. nærmere om avhør av fornærmede under IV, 2 nedenfor. De samtaler som naturlig bør gjennomføres allerede i hjemmet, kan med fordel tas som avhør hvor formalia ivaretas og forklaringene sikres, og slik at disse kan benyttes i den videre etterforskning. Har politiet opptaksutstyr tilgjengelig, bør dette benyttes ved slike avhør. Skader eller merker på fornærmede eller mistenkte og åstedet bør om mulig fotograferes eller filmes. Det samme gjelder andre spor, for eksempel veltede møbler eller blodavsetninger. Nærmere kriminaltekniske undersøkelser av åsted, fornærmede og mistenkte skal alltid vurderes gjennomført.

Så snart som råd bør det tas forklaringer fra eventuelle vitner til hendelsen og andre som kan bidra med opplysninger, for eksempel andre familiemedlemmer, naboer, venner, lærere og behandlingspersonell.

Det bør vurderes å fremstille fornærmede for lege, også om det ikke er umiddelbart synlige skader. Fornærmede bør spørres om fritak fra taushetsplikt, jf. også Rt. 2003 side 219 hvor Høyesterett kom til at en lovlig innhentet legeerklæring kunne benyttes som bevis også etter at fornærmede hadde trukket tilbake sitt samtykke.

3. Anmeldelse ved fremmøte hos politiet

For de fleste fornærmede er det et alvorlig tiltak å anmelde et familiemedlem for vold. Ikke sjelden skjer dette først etter lang tids overveielse og etter gjentatt voldsanvendelse. Politiet må umiddelbart ta imot anmeldelsen og gjennomføre i alle fall et kort avhør. Bare i helt eksepsjonelle situasjoner kan det aksepteres at fornærmede bes komme tilbake senere for å inngi anmeldelse, og det skal da gis en kontrollerbar redegjørelse for hvorfor dette var nødvendig.

Avhengig av situasjonen kan det være aktuelt med umiddelbar bevissikring, for eksempel av skader og merker på fornærmede. Det må også vurderes om det skal foretas umiddelbar ransaking eller brukes andre tvangsmidler og om det bør foretas kriminaltekniske undersøkelser av åstedet. Viktigheten av godt samarbeid i initialfasen mellom personell i ordenstjeneste, etterforskere og påtale understrekes.

4. Melding fra offentlig myndighet eller andre

Offentlige organer kan i medhold av forvaltningsloven § 13b første ledd nr. 6 uten hinder av taushetsplikt anmelde eller gi opplysninger om lovbrudd til politiet ”når det finnes ønskelig av allmenne omsyn eller forfølging av lovbruddet har naturlig sammenheng med avgiverorganets oppgaver”. Politiet må behandle slike meldinger med alvor og grundighet. Relevante opplysninger må innhentes fra det organet som har inngitt meldingen. Det skal også vurderes å spørre andre offentlige organer om de har opplysninger som kan bidra til å opplyse saken og som kan gis uten hinder av taushetsplikt. Er det grunnlag for å sette i verk etterforskning, bør det planlegges nøye hvordan en skal gå frem mht. hvem som skal avhøres og i hvilken rekkefølge. Det må også vurderes om det er aktuelt å bruke tvangsmidler (ransaking, pågripelse etc.).

Det er grunn til å tro at etter hvert som befolkningens toleranse for vold i familien blir lavere, vil også flere utenforstående melde fra til politiet om slike forhold. Politiet må vurdere slike henvendelser nøye, også om de er anonyme. Etter omstendighetene kan det være aktuelt for politiet å søke diskret kontakt med den mulig fornærmede for å avklare om det er grunnlag for å gå videre med saken.

IV. ETTERFORSKING

1. Innledning

Etterforskning av familievoldssaker er ofte krevende og politiet må nyttiggjøre seg erfaringene fra andre kompliserte voldssaker og saker om alvorlige seksuallovbrudd.

I Regjeringens handlingsplan mot vold i nære relasjoner 2008-2011 heter det (tiltak 9):

”Politidistriktene skal pålegges en mistestandard der funksjonen som familievoldskoordinator skal være en full stilling. I de største politidistriktene skal det opprettes egne team. Teammodellen skal være landsdekkende, i den forstand at distrikter uten egne team skal sikres kompetanseoverføring og bistand der det er behov for det.”

Riksadvokaten understreker at i tillegg til hensiktsmessig organisering er god planlegging og gode rutiner avgjørende, både for å sikre best mulig innsamling av opplysninger og slik at innhentede bevis kan benyttes i retten. Dette krever aktiv påtaleledelse og nært samarbeid mellom etterforsker og påtaleansvarlig. Høy kvalitet og god fremdrift er meget viktig i saker om familievold.

2. Opplegg av etterforskningen

2.1. Generelt

Dersom politiet tilkalles på grunn av en voldsepisode, eller hvor fornærmede inngir anmeldelse, er det nødvendig å handle raskt for å sikre bevis. Utrykning eller anmeldelse gir en mulighet for umiddelbar innhenting av bevis som ellers lett går tapt etter kort tid. Ideelt sett bør det vesentlige av vitneavhør og innsamling av tekniske bevis gjøres unna i løpet av de første dagene etter at politiet ble kjent med forholdet.

Etterforskningen bør i alminnelighet legges bredt opp med tanke på å sikre best mulige bevis i tillegg til fornærmedes forklaring. Andre mulige hendelsesforløp enn det fornærmede beskriver, bør også undersøkes dersom situasjonen tilsier det.

2.2 Avhør av fornærmede

Fornærmede må avhøres grundig og etter en plan. Oppnevnt bistandsadvokat skal varsles om avhøret, jf. påtaleinstruksen § 8-10 annet og tredje ledd. Fornærmede bør spørres om han eller hun ønsker å ha med seg en person under avhøret, jf. påtaleinstruksen §§ 8-10 fjerde og femte ledd.

Fornærmede trekker ikke sjelden tilbake sin forklaring om straffbare forhold begått av nærstående. Selv om dette ikke har betydning for påtalespørsmålet, jf. straffeloven § 77 og § 228 fjerde ledd, kan bevissituasjonen bli vanskelig om det ikke er tatt opp forklaring fra fornærmede på en slik måte at den kan benyttes under hovedforhandlingen. Det er særlig viktig at fornærmede orienteres konkret om formalia, herunder om reglene om fritak fra forklaringsplikt i straffeprosessloven § 122 og at det fremgår av forklaringen at dette er gjort, jf. påtaleinstruksen § 8-5 og 8-11 syvende ledd.

Det kan også være aktuelt å vurdere om fornærmedes forklaring skal sikres ved bevisopptak, jf. straffeprosessloven § 270. Under enhver omstendighet bør det tas lyd- og bildeopptak av avhør av fornærmede, jf. nærmere riksadvokatens retningslinjer av 25. april 2007. Det bør vurderes om forsvareren skal gis anledning til å være til stede og å stille spørsmål under avhør hos politiet for å sikre kontradiksjon, jf. påtaleinstruksen § 8-10.

Det kan være nødvendig med nye avhør av fornærmede etter en tids etterforskning for å få frem hele hendelsesforløpet og den totale situasjon. Fornærmede må bl.a. spørres om overgrepens type, omfang og varighet og opplysninger om dette skal søkes konkretisert, tidfestet og dokumentert. Det vil også være nødvendig å konfrontere fornærmede med opplysninger mistenkte har gitt i avhør. Ved mistanke om langvarige overgrep er det viktig å stille spørsmål om fornærmedes totale livssituasjon og eventuelle fysiske og psykiske skadevirkninger. I alvorlige saker bør slike opplysninger oppdateres kort tid før hovedforhandlingen.

Fornærmede bør spørres om hun eller han har opplysninger om vitner eller andre bevis som kan bidra til å oppklare saken. Hun eller han bør også oppfordres til å melde fra til politiet dersom det senere kommer frem opplysninger eller dersom det ønskes gjennomført ytterligere avhør. Fornærmede skal informeres om sin rett til å kreve erstatning og om fremgangsmåten, jf. påtaleinstruksen § 8-7 annet og tredje ledd. (Anmeldelse er en forutsetning for å kunne tilkjennes voldsofferstatning, jf. lov 20. april 2001 nr. 13 (voldsoffererstatningsloven) § 3. Har fornærmede ikke bistandsadvokat, må politiet bistå vedkommende med å dokumentere eventuelle økonomiske krav. Det skal også gis orientering om muligheten for å begjære besøksforbud i tilfeller som angitt i påtaleinstruksen § 9-7 første ledd.

2.3 Dommeravhør av barn

Avhør av barn må vurderes gjennomført som dommeravhør, jf. straffeprosessloven § 239 og påtaleinstruksen § 8-9 annet ledd, også der hvor barnet har opplysninger som vitne. Er det for eksempel nødvendig å avhøre et barn om mulig voldsutøvelse mellom foreldrene, kan den mest skånsomme fremgangsmåte være et dommeravhør slik at barnet ikke behøver å forklare seg mer enn en gang. Om de hensyn som gjør seg gjeldende og den nærmere fremgangsmåte vises til Rt. 2005 side 1293, NOU 2006: 10 side 141 flg. og Ot. prp. nr. 11 (2007-2008) side 51 flg., jf. også endrede regler om aldersgrense mv. ved lov 7. mars 2008 nr. 5.

Gjennomføres politiavhør av barn under 16 år, skal barnets foreldre eller en foresatt gis anledning til å være til stede ved avhøret med mindre vedkommende selv er anmeldt i saken eller andre grunner taler mot det, jf. straffeprosessloven § 128 annet ledd og påtaleinstruksen § 8-9 første ledd. Sistnevnte bestemmelse § 8-9 siste ledd har regler om gjennomføringen av avhøret.

2.4. Avhør av mistenkte – begjæringer om ytterligere etterforskning fra forsvareren

Dersom mistenkte ikke blir pågrepet, kan det ofte være grunn til å vente med mer omfattende mistenktavhør til politiet har skaffet seg en viss oversikt over saken slik at vedkommende eventuelt kan konfronteres med avvikende opplysninger. Avhør av mistenkte må være godt planlagt og bør gjøres med opptak av lyd og bilde. Fornærmede bør i alminnelighet varsles om at mistenkte er innkalt til avhør, jf. nærmere nedenfor under 3.

Forsvareren bør forespørres om han har ønsker om ytterligere etterforskingsskritt og anmodninger om dette bør normalt etterkommes, med mindre det er åpenbart at de ville være uten betydning.

2.5 Øvrige etterforskingsskritt

Vitner utenfor familien som kan ha kjennskap til mulige overgrep, for eksempel naboer, slektninger, venner og personale ved krisesenter, må vurderes avhørt.

Skriftlige opptegnelser som kan kaste lys over saken bør innhentes, for eksempel brev, dagbøker, SMS-meldinger, e-post og journaler fra lege- eller psykolog.

Det bør alltid undersøkes om fornærmede har inngitt anmeldelser tidligere, og slike saker må innhentes, også om de har blitt henlagt. Videre bør det via PO-logg etc. undersøkes om politiet tidligere har rykket ut til fornærmedes bolig uten at det ble opprettet sak.

Dersom fornærmede har skader som kan være påført av mistenkte, bør det, i tillegg til ordinære legeerklæringer, vurderes innhentet en nærmere rettsmedisinsk vurdering av skadenes alder, omfang, alvor og mulig skademekanisme. Har mistenkte skader som kan tenkes å ha sammenheng med saken, skal også disse undersøkes.

Behovet for ransaking og åstedsundersøkelser må vurderes.

3. Tvangsmidler og beskyttelsestiltak

Påtalemyndigheten må nøye vurdere om det er grunnlag for å begjære mistenkte varetektsfengslet og om det er behov for besøksforbud, jf. straffeprosessloven § 222a. Bryter siktede et besøksforbud, skal det reageres raskt og med fasthet, og det må vurderes om bruddet gir grunnlag for pågrepelse og fremstilling for varetekt. Det bør vurderes å begjære pådømmelse av brudd på besøksforbudet, jf. straffeloven § 342 bokstav c) uten å avvente hovedforhandling i familievoldssaken.

4. Informasjon til fornærmede – kontaktperson og stedfortreder

I familievoldssaker kan behandlingen av saken være avgjørende for fornærmedes livssituasjon. På dette saksfelt er det særlig viktig å ivareta fornærmedes berettigede behov for informasjon. I en akutfase kan det være vanskelig for fornærmede å ta imot og bearbeide slike opplysninger. Det vises til NOU 2006: 10 side 114 og 117 flg. og Ot.prp. nr. 11 (2007-2008) side 45 flg. hvor informasjonsbehovet er nærmere omtalt og begrunnet. Det understrekes at politiet og påtalemyndigheten skal innrette seg etter de anbefalinger og føringer som er gitt i ovennevnte dokumenter, jf. også nye regler i lov 7. mars 2008 nr. 5.

I familievoldssaker bør politiet i alminnelighet oppnevne en kontaktperson for fornærmede som blant annet skal ha ansvaret for at vedkommende mottar nødvendig og adekvat informasjon. Dersom fornærmede ønsker at politiet gir informasjon om saken til en utpekt representant, bør dette i alminnelighet etterkommes. Det vises til NOU 2006: 10 side 136 – 137 for en nærmere beskrivelse av behovet for slike ordninger. Se også Ot.prp. nr. 11 (2007-2008) side 46.

Ofte vil mistenkte få vite om en anmeldelse først ved innkalling til avhør. Erfaringsmessig kan dette skape en vanskelig situasjon for fornærmede, og politiet bør i alminnelighet orientere om innkallingen, eventuelt at avhør er gjennomført. Politiet skal orientere fornærmede om varetektsfengsling og om løslatelse, jf. påtaleinstruksen § 9-6. Bistandsadvokaten bør i alminnelighet varsles om fengslingsmøter og andre rettsmøter under etterforskingen.

5. Oppnevning og samarbeid med bistandsadvokat og rådgivningskontor for kriminalitetsofre

Fornærmede skal gjøres kjent med retten til å få oppnevnt bistandsadvokat i samsvar med reglene i påtaleinstruksen § 8-8. Ordningen med bistandsadvokat er vedtatt utvidet, jf. endring i straffeprosessloven § 107a hvor bl.a. straffeloven § 219 inkluderes i oppregningen. Det er

også vedtatt en generell adgang til å oppnevne bistandsadvokat ”hvor sakens alvor, hensynet til de berørte eller andre særlige forhold tilsier at det er behov for advokat”, jf. ny § 107a tredje ledd. Det er også vedtatt en endring i rettshjelpsloven § 11 første ledd som gir rett til advokatbistand ”for å vurdere forhold av betydning for anmeldelse” i visse tilfelle.

Politiet bør etablere et godt samarbeid med bistandsadvokaten. Det bør gis jevnlig orienteringer om fremdriften av saken og anmodninger om etterforskingsskritt bør møtes med velvilje. Bistandsadvokatens oppgaver er beskrevet i NOU 2006: 10 side 54 flg.

Etter omstendighetene kan det være naturlig for politiet å orientere fornærmede om rådgivningskontorene for kriminalitetsofre, som finnes en rekke steder i landet, og å tilby bistand til å kontakte krisesenter.

V PÅTALE

1. Innledning

I saker om familievold bør det regelmessig gå raskt å treffe påtaleavgjørelse, eventuelt å avgi innstilling til statsadvokaten, siden den påtaleansvarlige i politiet skal være kjent med saken fra etterforskningsfasen, jf. IV, 1 ovenfor. Det bør tilstrebes at samme person har påtaleansvaret for saken fra etterforskingens oppstart til den er ferdigbehandlet.

Påtaleansvarlig må sørge for at det gis informasjon til fornærmede (ev. representant for fornærmede) og bistandsadvokat om forventet tid for påtalevedtak og om resultatet av påtalebehandlingen etter reglene i påtaleinstruksen.

Hvis saken reiser særlige juridiske spørsmål, for eksempel om lovanvendelse eller foreldelse, kan det vurderes å innhente bistandsadvokatens syn. Familievoldssaker egner seg sjelden for pådømmelse ved tilståelsesdom, særlig fordi straffutmålingen i denne sakstypen ofte vil være avhengig av forhold som faller utenfor en naturlig gjerningsbeskrivelse. Dersom det unntaksvis er aktuelt med tilståelsesdom, bør bistandsadvokaten orienteres på forhånd og gis anledning til å uttale seg.

2. Påtalevedtaket

2.1 Tiltale

Den sentrale straffebestemmelse er nå straffeloven § 219. Bestemmelsen ble endret ved lov 21. desember 2005 nr. 131, og relevante forarbeider er NOU 2003: 31 side 144, Ot.prp. 113 (2004-2005) side 31-42 og side 45-47 og Innst. O. nr. 10 (2005-2006) side 6.

Straffeloven § 219 bør benyttes i alle tilfelle der den er anvendelig fremfor tiltale etter en eller flere av bestemmelsene i kapittel 21 eller 22. Bestemmelsen gir bedre mulighet for å fange opp kompleksiteten og helheten i det straffbare forholdet, se nærmere Ot.prp. 113 (2004-2005) side 36-37. Etter forarbeidene skal § 219 i utgangspunktet ikke anvendes i konkurrens med bestemmelsene om legemskrenkelser, trusler, tvang og frihetsberøvelse, men dette kan stille seg annerledes dersom det er aktuelt å bruke straffalternativer i spesialbestemmelsene som har høyere strafferamme enn § 219 eller hvor det også foreligger seksuelle overgrep, jf. Ot.prp. 113 (2004-2005) side 41.

Det må legges arbeid i å få frem alle relevante sider ved det straffbare forholdet i gjerningsbeskrivelsen, og relasjonen mellom tiltalte og fornærmede bør som regel fremgå.

Det minnes om at påtalemyndigheten skal underrette fornærmede om at det er tatt ut tiltale og om retten til å gjøre seg kjent med tiltalebeslutningen og sakens dokumenter, jf. straffeprosessloven § 264a første ledd og påtaleinstruksen § 25-8. Forsvarer og bistandsadvokat skal underrettes etter reglene i straffeprosessloven §§ 264 og 264a annet ledd, jf. påtaleinstruksen §§ 25-4 og 25-7.

2.2 Henleggelse

Saker om familievold skal i alminnelighet ikke henlegges før alle naturlige etterforskingsskritt er forsøkt. Det understrekes at ressursmangel ikke gir grunn til henleggelse av slike saker. Manglende eller tilbaketrukket påtalebegjæring vil regelmessig ikke i seg selv gi grunnlag for henleggelse.

Det må gis umiddelbar underretning om henleggelse, jf. påtaleinstruksen § 17-2. Det minnes særskilt om at også bistandsadvokaten skal underrettes, jf. samme bestemmelse første ledd bokstav f). Fornærmede bør i familievoldssaker vanligvis underrettes ved et personlig brev fra politiet. Det bør vurderes å gi en nærmere begrunnelse for henleggelsen, eventuelt i et møte med fornærmede og bistandsadvokat i de alvorlige sakene.

Reglene om klage og fristberegning er nærmere omtalt i riksadvokatens rundskriv nr. 4/2002 og 2/1996.

VI FORBEREDELSE TIL HOVEDFORHANDLING

Aktors forberedelser til hovedforhandling kan være avgjørende for at fornærmede møter og evner å forklare seg. Det bør således i god tid avklares om det er aktuelt å kreve lukkede dører eller at tiltalte skal forlate rettssalen under fornærmedes forklaring. Likeledes bør fornærmede forespørres om det er nødvendig med spesielle sikkerhetstiltak og om det er behov for at en tjenestemann eller andre følger til retten etc. Det kan etter omstendighetene også være naturlig å orientere om vitnestøtteordningen dersom dette finnes ved den aktuelle domstol.

Det vil i familievoldsaker ofte være riktig å tilby fornærmede et møte med aktor før hovedforhandlingen. I Fornærmedeutvalgets utredning heter det om dette bl.a. (NOU 2006: 10 side 149):

”Et møte med aktor på forhånd kan bidra til å skape trygghet og til å redusere belastningen ved å avgi forklaring i retten. Et slikt møte kan også benyttes til å avklare praktiske problemstillinger og gjennomgå spørsmål som gjelder fornærmede og som aktor må ha et syn på, slik som å holde hovedforhandlingen for lukkede dører, utvisning av tiltalte under fornærmedes forklaring, beskyttelse av fornærmede i forbindelse med hovedforhandlingen og gjennomgåelse av det borgerlige rettskravet hvis dette fremmes av aktor.

...

Aktor må forutsettes å kunne gjennomføre et møte på en måte som ikke strider mot objektivitetskravet. Det sentrale er at samtalen ikke utvikler seg til rådgivning eller påvirkning av fornærmedes forklaring. Det er bistandsadvokatens, ikke aktors, oppgave å gi fornærmede råd før hovedforhandlingen.”

Departementet sluttet seg til utvalgets forslag om å innføre rett til møte med aktor i saker om alvorlige integritetskrenkelser, jf. Ot.prp. nr. 11 (2007-2008) side 67 og det er bevilget midler til bl.a. dette på statsbudsjettet for 2008, jf. St.prp. nr. 1 (2007-2008).

Påtalemyndigheten skal etter straffeprosessloven §§ 264 og 264a sende bevisoppgaven til forsvareren og bistandsadvokaten. Det er vedtatt et nytt annet ledd i § 264a hvoretter

påtalemyndigheten skal fastsette en frist for fornærmede med bistandsadvokat for å foreslå supplerende bevisførsel om straffekravet, se nærmere NOU 2006: 10 side 146 og Ot. prp. nr. 11 (2007-2008) side 61-62.

Aktor bør ta initiativ til et saksforberedende møte med retten dersom det er mer omfattende uenighet om prosessuelle spørsmål, omfang av bevisførsel etc., jf. straffeprosessloven § 272. Dersom det er aktuelt å be om rettens beslutning for at tiltalte skal forlate rettssalen under forklaring fra fornærmede eller andre, jf. straffeprosessloven § 284, bør også dette søkes avklart på forhånd.

Inngir ikke forsvareren bevisoppgave innen den fastsatte frist, jf. straffeprosessloven § 265 første ledd annet punktum, bør dette purres opp slik at saken er best mulig forberedt og mulige innsigelser mot bevisførselen kan søkes avklart før hovedforhandlingen.

Aktor må sørge for at sivile krav (tidligere borgerlige rettskrav) er godt forberedt. Har fornærmede bistandsadvokat bør forberedelsen kunne overlates til advokaten, og fornærmede bør i slike tilfeller oppfordres til å fremme kravet selv etter straffeprosessloven § 428. Etter 1. juli 2008 *skal* bistandsadvokaten fremme eventuelle krav selv, jf. nytt annet punktum i § 428 annet ledd.

VII HOVEDFORHANDLING

Det er en viktig oppgave for aktor å få frem et nøkternt, men samtidig totalt og riktig bilde av omfanget av de straffbare forhold for retten. Det bør i den forbindelse vurderes om leger som har undersøkt fornærmede, eventuelt sakkyndige, bør avhøres under hovedforhandlingen for å belyse skader, skademekanismer etc. Det bør også vurderes bevisførsel om eventuelle psykiske skader mv.

Det må påstås streng straff for familievold, særlig dersom forholdet er grovt, for eksempel fordi voldsanvendelsen er alvorlig, har vart over lang tid, er kombinert med tvang, trusler eller frihetsberøvelse, eller lovbrøteren på annen måte har opptrådt grovt krenkende.

I Rt. 2004 side 844 uttalte førstvoterende i en sak om vold i nære relasjoner (avsnitt 13) bl.a. flg.:

”Sentralt i vurderingen av hvor straffverdig forholdet er, blir ikke bare hvor grove voldshandlingene er, men også mishandlingens varighet over tid, den psykologiske bindingen mellom gjerningsmannen og offeret, og det at handlingene skjer skjult - i hjemmet, som skulle være et trygt sted. Den frykten for vold - følelsen av å leve i et trusselregime - som blir skapt, kan oppleves som langt verre enn de enkelte voldshandlingene.”

Det kan også vises til Rt. 2004 side 1556 og Rt. 2007 side 1537. Avgjørelsene gjaldt overtredelser av straffeloven § 219 før lovendringen i 2005. Etter riksadvokatens skjønn er det rom for straffskjerpelse for denne sakstypen.

Har barn vært vitne til voldshandlinger eller annen mishandling av nærstående, bør dette tillegges betydelig vekt i skjerpene retning. I Ot.prp. nr. 8 (2007-2008) foreslås innført en straffskjerpelsesregel som også omfatter den psykiske belastningen det er for barn å være tilskuere eller tilhørere til at noen av deres nærmeste utsettes for vold eller andre overgrep. Det heter om dette bl.a. (side 44-45):

”Man har i de senere år fått økt kunnskap om hvor skadelig det er for barn å være vitne til vold i familien og omfanget av problemet (jf. Kvinnevoldsutvalgets utredning, NOU 2003: 31, særlig side 43-44, 61-67 og side 130-137), og en slik omstendighet vil i større grad gjøre seg gjeldende som straffskjerpende moment i domstolenes praksis fremover.”

Regjeringen varsler i handlingsplanen mot vold i nære relasjoner at den vil ”utrede om det er behov for å styrke det strafferettslige vernet for barn som eksponeres for vold i familien” (tiltak 4). Ved lov 21. desember 2007 nr. 125 ble voldsoffererstatningsloven § 1 endret slik at hvis et barn har opplevd vold mot en nærstående person, og dette er egnet til å skade barnets trygghet og tillit, har barnet rett til oppreisningserstatning. I ny straffelov § 77 bokstav h) er det tatt inn som skjerpende omstendighet at lovbruddet ”har rammet personer som er forsvarsløse eller særlig utsatt for lovbrudd”.

Aktor må vurdere om fornærmede har slikt behov for beskyttelse at det bør påstås kontaktforbud, jf. straffeloven § 33. Påtalemyndigheten bør holde seg orientert om pilotprosjektet med ”omvendt voldsalarm” med tanke på om dette kan være et egnet beskyttelsestiltak.

VIII ANKE

Påtalemyndigheten bør søke å klarlegge anvendelsesområdet for straffeloven § 219 og straffenivået i saker om familievold gjennom anke av egnede saker.

Bistandsadvokaten må orienteres om alle anker og om ankens innhold (også fra forsvaren). Påtalemyndigheten bør vurdere å innhente bistandsadvokatens syn på om en dom bør ankes. Særlig gjelder dette hvor det kan være tvil om det er i fornærmedes interesse å anke en frifinnende dom.

Fornærmede og bistandsadvokat bør varsles av oppnevnt aktor om berammelse av ankesak i Høyesterett.

Tor-Aksel Busch

Knut H. Kallerud
ass. riksadvokat

Ingunn Fossgard
førstestatsadvokat